

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:4 • 2019

Christian Krötzl & Sari Katajala-Peltomaa (red.), *Miracles in medieval canonization processes: Structures, functions, and methodologies* (Turnhout: Brepols 2018). 290 s.

Forskning om medeltida mirakelberättelser utgör en liten men livaktig genre och här samlas flera av de nu aktiva forskarna i en bok som inriktas på tolkningsmetoder i relation till hur dessa framfördes och registrerades. För att en person skulle kunna förklaras som helgon krävdes både ett liv som följde de stränga normer som uppställts och att det skett underverk efter personens död. Det sistnämnda är ännu ett avgörande tecken för att ett helgon in spe har en relation till gudomen, vilken är den ende som kan utverka ett underverk. På medeltiden inräknades inte bara den helt mirakulösa händelsen utan också alla former av räddning eller helande. Eftersom dessa händelser tillmättes så avgörande betydelse kom de att nedtecknas och i en regelrätt kanonisationsprocess ställdes de under rigorös kontroll styrd av påvemakten. För historikern ger detta ett fantastiskt källmaterial där personer som annars inte ofta framträder i källorna får komma till tals: barn, kvinnor, mindre bemedlade. Det utgör tillsammans med källor som rättegångsprotokoll av olika slag, räkenskaper rörande gårdsdrift och några ytterligare sådana vardagsnära beskrivningar en av de viktigaste kunskapskällorna rörande de breda folklagens vardagsliv och även om deras tänkande. Som allt medeltida material måste de gå genom källkritikens eklut: vad har tagits med och varför, vilka är de tendensiösa felen?

I en inledande översikt ger Sari Katajala-Peltomaa och Christian Krötzl en förtjänstfull och vad jag kan bedöma tämligen uttömmande beskrivning av mirakelforskningens uppsving under de senaste 40 åren. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet kom flera grundläggande studier, och dessa var ofta präglade av stora kvantitativa genomgångar. Mirakelberättelserna utmärker sig nämligen inte bara av det ovannämnda, utan också av

att de är likartat utformade i Europa och finns i tusentals. Fördelning mellan kvinnor, män och barn utreddes, de olika typer av sjukdomar och olyckor som människor bad om att hjälpas ur blev analyserade, vilka sociala grupper (väldigt många bönder) som bad kunde klarläggas till en viss gräns. Därefter har forskningen blivit allt mer specialiserad och inriktad på att förstå detta källmaterial som sådant, samt att analysera enskilda berättelser vilket också märks på denna volym.

Gábor Klaniczay visar hur påvedömet tog ett allt hårdare grepp om processerna, med allt mer utvecklade metoder för att undersöka mirakelberättelserna under 1200-talet och 1300-talet. Han visar också på paralleller med andra kyrkliga rättsförfarande, som inkquisitionen. Här finns en relation till forskningen om kyrklig rätt, men också till skolastiken.

Laura Ackerman Smoller diskuterar hur vissa mirakel framhävs framför andra, vilket blir tydligt genom att en kanonisationsprocess ofta medför en selektion där endast en del av de berättelser som insamlats medtas i den rapport som läggs fram för stolen. Särskilt mirakel vilka kunde tolkas som ett återuppväckande från döda hade en hög status.

Letizia Pellegrini har tagit sig an ett av de mer problematiska helgonen, Bernardin av Siena. Han tillhörde den asketiska grenen av franciskanerna (observanterna) och kom i slutet av 1400-talet att bli deras första helgon. I denna artikel beskrivs det omfattande arbete med att samla in berättelser om underverk som pågick för att bereda väg för kanonisering.

Volymen går därefter över till själva nedskrivandet. Anders Fröjmark, som sysslat med de svenska stora mirakelsamlingarnas olika handskrifter i många år, gör detaljerade jämförelser av olika varianter och från detta försöker han rekonstruera nedskrivningssituationen. Troligen har de munkar som skrev ned simultanöversatt fornsvenskan till latin.

Christian Krötzl är den nordiske forskare som är oftast citerad av den internationella forskningen, dels en uppsats han skrev 1989 om föräldrar och barn, dels hans avhandling som tog upp pilgrimen och miraklerna. Här utarbetar han ett tema som stått centralt inom hela forskningsgenren, nämligen övergången från att underverk skedde huvudsakligen vid kultorten, i närheten till relikerna, till att de kunde ske på långt avstånd genom bön och löften om en senare vallfärd (ofta med precisering av gåvor). Krötzl går genom forskningsläget och visar att denna övergång har blivit allt mer fastslagen som ett faktum, även om man också konstaterat att den sker gradvis och med variationer mellan olika helgon under 1200-talet till 1300-talet.

Didier Lett skriver om misstron mot mirakel och diskuterar varför det finns många berättelser om personer som misstror enskilda helgon (och blir vederbörligen straffade för det) men nästan aldrig några som misstror hela tanken om mirakel. Han tar upp några exempel och visar på faktorer som

kan ha spelat in, som en persons sociala ställning eller konkurrens mellan olika helgon.

Jenni Kuuliala gör en genomgång av de olika termer som används för att beskriva sjukdomar, i synnerhet olika typer av förlamningar (ofta beskrivet som "contracti"). Hon finner att man som en del av den litterära genren framhäver svårigheterna, men att det också finns ett ointresse för detaljerade beskrivningar, även om den allt noggrannare kontrollen ledde till att man åtminstone i Italien började ta hjälp av den tidens läkare som vittnen. En intressant detalj är att man oftare klagar över problem med ben än händer.

Sari Katajala-Peltomaa genomför en detaljanalys av två fall (egendomligt nog är det ena ett fall som också Lett valt ut för detaljanalys). Hon inriktar sig på hur mannen och hustrun relaterar till varandra och framträder med delvis olika berättelser. Hon avslutar med något som hon också annars, till exempel i sin avhandling från 2009, argumenterat för: människor levde sin religion, den ingick i vardagen.

Slutligen har Jonas van Mulder en genomgång av olika visioner i berättelserna, med bas i samlingar från Nederländerna. Normalt fanns en viss avvaktan emot lekmäns visioner (de kunde ligga nära heresi) men i berättelser om underverk förekommer en hel del visioner där människor ser sina hjälpare.

Utän tvekan har mirakelforskningen nått en grad av mognad där man kan tränga in i materialets detaljer. Men det finns ett problem, som inte bara rör denna forskningsgenre. När specialisterna driver sin forskning allt djupare in i enskildheter finns en tendens till att de utesluter andra som vill använda källorna. Detta gäller konsthistoria, arkeologi och många andra forskningsgrenar. Om varje specialist såg sig som utövare av hjälpvetenskap till alla andra skulle mycket vara vunnit.

Den fördjupade kunskapen om källmaterialet och dessa specialisters klargörande av sådant som urval och tendens är tacknämligt. Men om det innebär att frågeställningarna snävas in till det som ligger närmast till hands, såsom de religiösa föreställningarna, går samtidigt något förlorat.

Carlo Ginzburg formulerade en vacker metodisk princip, som han ibland kallat ledtrådsparadigmet, där det som nämns i förbigående är det som kan ge avgörande kunskap. Men för att tolka det som framkommer så krävs ofta andra kunskaper än källmaterialens matadorer besitter. Exempelvis finns en berättelse som en flicka på Gotland, ett år gammal, som svalde en nål – en "strecknal". Fröjmark gör ett vällovligt försök att finna en tolkning, och söker emot stickning, en teknik som han dock konstaterar införs först efter medeltiden. Grundläggande i all realia-tolkning är rimligheten, och redan där faller stickan för stickning bort som alltför stor. I stället har det sannolikt varit en nål för att fästa ihop en kvinnas haklin, det tyg som lindades runt

huvudet och halsen. Haklinet kallades för "strik" och exempelvis i Birgittas klosterregel anges hur nålen skall fästas (Eva Andersson, *Kläderna och människan* 2006 s. 102–103). Detta hade han tämligen lätt kunnat få reda på om han vänt sig till textilerexperter.

Vad gäller exempelvis Kuulialas genomgång av termer för sjukdomar stiger ur dessa berättelser ett ångestrop över tillvarons elände, ett rop från människor som slitits av hårt arbete, undernäring och konstant stress. En önskan jag har är att en läkare med historieintresse och erfarenhet från arbete i tredje världen skulle gå genom dessa berättelser tillsammans med en expert på berättelserna som sådana. Exempelvis är kvinnors tillfälliga förlamningar eller blindhet även idag ett sätt att undkomma hård press. Inte så att jag tror att dessa berättelser ger någon rättvis bild av vilka sjukdomar som förekom – jag är helt med på att det sker ett urval enligt vissa principer (och då inte enbart religiösa). Vad som sker om inte dessa berättelser tillåts ingå i en större kontext av kulturhistoriska tolkningar är att möjligheter till en fördjupad förståelse av medeltiden i viss mån begränsas.

Rätt använd ger dock den här volymen källkritiska instrument för den typ av kulturhistoriska undersökningar som jag skisserat – förutom att fördjupa en pågående analys av materialet i sig.

Stockholms universitet

JANKEN MYRDAL

Olle Larsson, *Gustav Vasa: En furste bland furstar* (Lund: Historiska media 2018). 271 s.

Få svenska kungar är så omskrivna som Gustav Vasa, denne landsfader, tyrann och nu även furste bland furstar. Det senare epitetet tillskriver Olle Larsson den förste vasakungen i den nyutkomna populärhistoriska biografien *Gustav Vasa: En furste bland furstar*. Syftet med boken "är att sätta fingret på sådana aspekter av kungens liv som endast antytts eller behandlats översiktligt i andra böcker [...] och sätta in dessa företeelser i ett delvis nytt sammanhang" (s. 13–14). Larsson analyserar Gustav Vasa både i ett machiavelliskt perspektiv, där han bland annat jämför hur den svenske fursten stod sig mot andra furstar i Europa, och i ett mentalitetshistoriskt. Dessutom intresserar han sig för kung Gustavs relation till sina hustrur och barn. Bokens temata är intressanta även om de inte är särskilt originella. Historikern Lars-Olof Larsson, som skrivit biografien *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* och som Olle Larsson lutar sig tungt emot, behandlar såväl Gustav Vasas familjesituation som Machiavelli.

Boken inleds med en bakgrund till de europeiska furstestaternas framväxt där Olle Larsson med breda penseldrag målar medeltiden som övergick till den nya tiden. Den politiska bakgrunden till Gustav Vasas maktövertagande tecknas med bildandet av Kalmarunionen och centrala figurer som drottning Margareta, Karl Knutsson, de oldenburgska kungarna och Sturarna. Märkligt nog utelämnar Larsson helt Engelbrekt och det uppror som kom att forma det politiska landskapet väl in på 1500-talet, då militärt och ekonomiskt stöd från allmogen blev en nödvändighet för män som Karl Knutsson och Gustav Vasa för att gripa makten om den svenska tronen.

Gustav Vasa brottades genom större delen av sin regim med legitimitet i förhållande till furstehoven ute i Europa, men även på hemmaplan bland aristokratin och allmogen. Förmågan att förhandla, ta till våld och smickra, att använda människor som spelbrickor, och att frenetiskt samla gods är visserligen machiavelliska egenskaper, men går att finna både tidigare och på närmare håll än i Italien. Under 1400-talets politiska tumult bemästrade de främsta internordiska högfrälsefamiljerna detta spel mycket väl, en konst de förde vidare till sina barn. Och det var som Larsson påpekar vid Sten Stures hov som den unge Gustav fick sin politiska skolning. Flickor inom högfrälset fostrades att driva ett hushåll och storgods, och som i fallet med drottning Margareta även att läsa, skriva och räkna. Mannen förbereddes för det offentliga livet, medan kvinnan verkade i det privata. Larsson lyfter exempelvis hur drottningarna agerade rådgivare till kungen, och fungerade som en bakväg för människor som sökte kungligt stöd men som inte kunde vända sig direkt till kungen. Samtidigt är det viktigt att lyfta fram att även högfrälsekvinnor kunde vara maktspelare i det offentliga rummet. Mette Ivarsdotter (Dyre) och Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) är exempel på två kvinnor som aktivt deltog i det politiska spelet, den senare ledde också försvaret av Stockholms slott under Kristian II:s belägring 1520.

Den främsta förtjänsten med boken är att Larsson försöker fånga 1500-talsmänniskans mentalitet, i stället för att enbart vila på händelse- och aktörshistoria som så ofta i skildringar av Gustav Vasa och biografigenren i allmänhet. I den medeltida människans föreställningsvärld blandades folketro med Bibelns ord, änglar med skogsväsen, och en Gud som kommunicerade med människorna direkt eller via järtecken och naturfenomen var lika verkligt som att natten blir till dag. Kontrasterna var stora mellan å ena sidan en våldsamt hederskultur och å andra sidan religiösa föreställningar om fromhet, tjänsteideal och lojalitet. Viktigt att komma ihåg är att denna föreställningsvärld även var Gustav Vasas.

Sammanfattningsvis tillför Olle Larssons skildring av fursten bland furstar inget nytt till historievetenskapen. Men det är en välskriven bok,

och den smyckas också av många vackra porträtt och målningar som ger läsaren en, om än stiliserad, inblick i 1500-talets liv, vilket tillsammans med det mentalitetshistoriska inslaget gör den till en bok väl värd att läsas av en historieintresserad allmänhet.

Stockholms universitet

OLOV LUND

Deirdre Coleman, *Henry Smeathman, the Flycatcher: Natural History, Slavery, and Empire in the Late Eighteenth Century* (Liverpool: Liverpool University Press 2018). 322 s.

I *Henry Smeathman, the Flycatcher* fortsätter Deirdre Coleman sin behandling av teman som hon undersökte i *Romantic Colonization and British Anti-Slavery* (2005). Smeathman var en av dess centrala karaktärer och nu har Coleman ägnat en hel bok åt honom.

Henry Smeathman föddes 1742 i Scarbourogh (North Yorkshire) i en välbeställd familj. Han visade tidigt intresse för insekter och fossiler och skickades till London i tonåren. Han började studera teologi men övergav studierna och introducerades i naturhistoriska kretsar där speciellt samlaren Dru Drury blev en viktig mentor. Smeathman reste 1771 till Västafrika med löftet att förse sina välgörare i London med eftertraktade naturalier.

Bokens mest intressanta del är för denne läsare redogörelsen för Smeathmans år i Afrika. Han bosatte sig på Banana-öarna vid Sierra Leone och reste längs kusten på jakt efter insekter och växter. Smeathman är nära kopplad till Sverige och svenska Afrikaresenärer. Den största samlingen av Smeathmans papper finns i Uppsala universitetsbibliotek eftersom botanikern Adam Afzelius lät göra avskrifter i samband med sina vistelser i Afrika under 1790-talet. Andreas Berlin, en av Linnés mindre omtalade lärjungar, arbetade under Smeathman på Banana-öarna. Coleman ger bidrag till Berlins biografi och sätter redan kända fakta i nya sammanhang.

Smeathman lyckades aldrig uppfylla löftena till sina uppdragsgivare. Det var svårare än väntat att hitta, lagra och leverera bräckliga växter och insekter till Europa. Som för många resenärer räckte inte pengarna och han började försörja sig genom att förse förbipasserande skepp med förnödenheter. Hans rörelsefrihet begränsades av lokala afrikanska ledare och "Smeathman was only ever Cleveland's tenant on the Bananas, requiring permission for all his activities, including farming the land" (s. 175).

Smeathmans viktigaste vetenskapliga resultat från åren i Afrika var hans *Some Account of the Termites, which are Found in Africa and other Hot Climates*

(1781), återtryckt på sidorna 259–290. Denna var den första redogörelsen av tropiska termiters livscykel och sociala organisation.

I stället för att återvända till Storbritannien lämnade Smeathman Afrika och begav sig till Västindien år 1775. Vi vet mindre om Smeathmans uppehåll i Karibien, men Coleman lyckas rekonstruera huvudskeendena dessa år. Smeathman skrev en redogörelse för sin *Middle Passage*: "Oeconomy of a Slave Ship", ett manuskript som nu publicerats av Coleman (s. 246–252). Texten och hennes kommentarer är intressant läsning för alla som har ett mer än flyktigt intresse för den atlantiska slavhandelns grymheter. Smeathman ägde själv ett icke angivet antal av skeppets slavar som han ämnade sälja i Västindien.

Ett övergripande tema i boken är slaveriet. Boken behandlar ingående Smeathmans erfarenheter av slaveriet både på den afrikanska kusten och i Karibien. Kanske något naivt, eller kanske för att undvika missuppfattningar kring ett känsligt ämne, skriver Coleman, att "from our vantage point, slavery appears to have been distressingly ordinary for those involved in the trade" (s. 178). Coleman försöker trots sin uttalade försiktighet att kontextualisera både Smeathmans kritik av slaveriet och hans eget engagemang i handeln, i sig en historiografisk utmaning.

Smeathman återvände till Storbritannien år 1779. Han publicerade ett prospekt för sin kommande bok om Afrika och Västindien. Boken kom aldrig ut. Smeathman blev snart involverad i kretsarna som främjade kolonisering i Afrika. Smeathmans *Plan of a Settlement to be made near Sierra Leone* publicerades samma år som han dog 1786. Coleman redogör för debatten kring de olika koloniseringsprojekten i London under 1780-talet och framhäver motsägelserna mellan till exempel de i London boende svenska swedenborgarnas ofta utopiska projekt och Smeathmans mer "hard-nosed" planer (s. 235).

Colemans närläsning av Smeathmans tryckta verk, dagböcker, korrespondens och manuskript framställer honom både som en originell figur, och en man av sin tid. Smeathman är både central och perifer. Central för senare historiker på grund av hans afrikanska erfarenheter och engagemang i Sierra Leone-planerna, men perifer som samlare med osäker social status i Londons naturhistoriska kretsar kring särskilt Joseph Banks. Colemans biografi är ett bidrag till både det naturvetenskapliga samlandets historia och kunskapen om europeisk närvaro och kolonisation i Västafrika under andra hälften av 1700-talet.

Även om Smeathman och hans samtidas planer för kolonisation kan te sig orealistiska, startade de processen som ledde till den brittiska Sierra Leone-kolonin. Colemans bok är också en påminnelse att den på Andreas Berlin följande generationen Afrikaresenärers erfarenheter, Adam Afzelius, An-

ders Sparrman, Carl Bernhard Wadström med flera, skulle vara betjänta av en ny kontextualisering och nya undersökningar. Smeathman, som i många avseenden porträtteras som sympatisk och mer generös än hans ofta svåra ekonomiska omständigheter tillät, gestaltar i en person många av debatterna kring kolonisering och slaveri som fortfarande pågår.

Uppsala universitet

FREDRIK THOMASSON

Peter K. Andersson, *Silent History: Body Language and Nonverbal Identity, 1860–1914* (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press 2018). 304 s.

I *Historisk tidskrift* 139:1 under rubriken "Bild i perspektiv" publicerade Peter K. Andersson en essä med titeln *Den vassa armbågen: Kroppsspråk som ämne för historisk forskning*. Artikeln är en förkortad, omarbetad svensk version av en av de fallstudier som figurerar i hans *Silent History* och kretsar kring den bild som pryder omslaget av den smakfulla boken.

Förutom dess fina form är *Silent History* också en nöjsam, pedagogisk och ovanligt välskriven bok. Dess syfte är att undersöka till vilken grad, och med vilka analytiska resurser, historiker kan närma sig de icke-verbala, kroppsliga uttryck med vilka vanliga människor markerat sina identiteter i det offentliga livet i Europa från 1800-talets mitt fram till första världskriget. Det är alltså gester, poser och kroppshållningar som utgör det huvudsakliga forskningsobjektet.

Sin teoretiska inspiration hämtar Andersson från en rad olika källor (bl.a. Erving Goffmans *The Presentation of Self in Everyday Life* och Marcel Mauss *Les techniques du corps*) men sina mest övergripande perspektiv lånar han från Michel de Certeaus *L'invention du quotidien: Arts de faire*. Därmed blir huvudämnet för denna bok specifika vardagliga kroppstaktiker snarare än kroppsspråk som sådant – gruppmissigt, individuellt och situationsbundet *parole* i stället för generell *langue*, för att använda en gammal distinktion. Vissa val, eller snarare bortval, av begrepp är ibland något förvånande. I Anderssons analys uppfattas kroppsspråket som en motor för identitetskapande fört i form av en taktisk, om än oftast omedveten, dialog med samhällsnormer. I sin tur ger det inblick i hur *fin-de-siècle*-klasstillhörigheten inkorporerades och fysiskt spelades ut i offentligheten. På den punkten följer han mer eller mindre explicit Pierre Bourdieus *Outline of a Theory of Practice*. Konstigt nog griper han inte tag i just det begrepp som i Bourdieus bok utgör den analytiska, och fysiska, skärningspunkten mellan sociala

förväntningar och klassmässiga kroppshållningar och motorik, det vill säga *hexis*, ett kroppsligt uttryck av *habitus*.

Den nästföljande delen av boken består av två generella introducerande kapitel som behandlar frågan om hur expansion och demokratisering av det fotografiska mediet har påverkat dess användares självsyn, kroppsmedvetande och möjligheter till självpresentation. Fotografins tekniska och infrastrukturella begränsningar (exponeringstider, storlek, mobilitet och utbredning av kameror osv.) vävs här tätt samman med stilkonventioner och fotografers normativa förväntningar, vilka formade deras objekts syn på sig själva. Andersson belyser de fysiska, sociala och formella ramar i vilka anpassningar, improvisationer och utmaningar av individers självbilder kom till uttryck.

Silent History är en synnerligen välkomponerad bok, både när det gäller dess struktur och bruk av evidens och när det gäller författarens sätt att kontextualisera bildligt material. Snarare än att göra en heltäckande men ytlig kartläggning väljer Andersson att närma sig materialet i form av ett mikrohistoriskt experiment genom en rad talande fallstudier, vilket väl passar hans syfte att komma åt förflugna, ofta obetänksamma ögonblick av poser och kulturellt laddade kroppshållningar. Huvuddelen av boken och dess största bidrag är därför de fem fallstudierna av en rad kroppshållningar och attityder, manligt promenerande med spatserkäpp, ögonblick av publikt introversion och "tillåtet tillbakadragande" (Goffmans *licensed withdrawal*), den kvinnliga posen med handflatorna placerade på höfterna (*akimbo*), den manliga posen med tummarna i västens armhålur. Slutligen studerar Andersson posen där händerna är nedstoppade djupt i fickorna, ofta associerat med den osofistikerade lantbon.

Det finns inte utrymme här för att gå in på de fångslände resultaten i de specifika studierna. Det är mer relevant att diskutera hur författaren behandlar sitt material, vilket kanske bäst kan begripliggöras i cineastiska termer. I varje delstudie utgår Andersson nämligen från ett par specifika situationer, fångade på fotografier eller på enskilda filmrutor i sekelskiftets filmer, för att sedan byta vinklar och linser för att examinera en given pose så mångfacetterat som möjligt. Han skiftar ständigt fokus mellan aktivt projicerade uttryck och inaktivt projicerade omedvetna ögonblick i dessa bilder (jmf Goffmans *expression given* kontra *expression given off*), växlar mellan dessa posers manliga och kvinnliga varianter, scroller genom samhällsstrukturen i jakt på klassbekräftande och subversiva sorter av dessa kroppshållningar. Han tar skönlitterära skildringar samt karikatyrer av de olika poserna i beaktande för att kunna fånga in och kvalificera deras stereotypiserande och samhällskritiska aspekter. Stillbilder av stumma ögonblick börjar ge information, och metoden är både lärarrik och elegant. Läsaren

blir ständigt påmind om att människokroppen aldrig går på tomgång som medel för deltagande i det sociala spelet – kroppen spelar och spelar ständigt.

De sista tre mer sammanfattande kapitlen skär på tvärs genom dessa och andra poser och målar upp en bredare bild av sekelskiftets kroppsspråk i jakt på standardiserande beteendemönster, subkulturella uttryck och mer stabila kroppstekniker. Odödliga flanörer, dandyer, koketter och kväsare behandlas här såsom många andra sekelskiftstyper från stadsgator, musikhallar och varietéer. Boken innehåller ingen stor tes, inga radikalt omvälvande argument om att transformationen av offentligheten i det sena 1800- och tidiga 1900-talets Tyskland, Österrike och Sverige egentligen tog en helt annan bana än vad vi tidigare trott. I stället erbjuder *Silent History* ett överflöd av insikter i periodens gatuliv och en tidigare ouppnådd precision samt ett kreativt bruk av olika synvinklar. Tack vare boken får vi medel och ytterst användbara metoder för att granska det förflutna vardagslivet på en helt annan nivå av finkornighet. Extremt tyst och otroligt nära – det är en stor bedrift.

Södertörns högskola

WOJTEK JEZIEFSKI

Ingmar Karlsson, *De små folkens historia: Minoriteter i Europa* (Lund: Historiska media 2018). 255 s.

Ambassadören Ingmar Karlsson har gjort sig känd som en flitig populärvetenskaplig författare, där inte minst Mellanöstern och islam varit fokus för flera böcker som fått ett gott mottagande i offentligheten. *De små folkens historia: Minoriteter i Europa* är både ny och gammal; det är den tredje och omarbetade upplagan av en bok som gavs ut redan 1992: *Det lilla Europa: Guide till Europas små folk*. Det är en rapsodisk samling artiklar om ett tjugotal minoritetsfolk runtom i Europa, som alla sägs ha egenskaperna att de saknar politisk autonomi och heller inte har något ”moderland” på annat håll (även om det kanske kan diskuteras om de tysktalande i Elsass/Alsace passar in på det senare kriteriet).

Det är en bok som på inga sätt har några vetenskapliga ambitioner, och den bör heller inte bedömas som den typ av ambitiös populärvetenskap som Karlsson själv skrivit i andra sammanhang. Snarare kan boken liknas vid en lite godmodigt skriven essäsamling, lite som en förlängd turistguide. De olika folkslagen går igenom ett efter ett, kronologiskt med mer eller mindre punktvisa nedslag i äldre historia, liksom med beskrivningar av senare ti-

ders politiska och/eller kulturella initiativ för att bevara eller rädda folkens särart och språk. Kapitlen är fyllda med pregnanta kuriosaxempel, som att "särskilt de piprökande huzulskorna från staden Zabie" var "omtalade för sin skönhet", och vi får veta att Tom Selleck har rutenskt påbrå. Det saknas inte väldiga kliv över seklen och vissa inkonsekvenser; som läsare undrar man hur lippovanerna egentligen hamnade i Donaudeltat direkt efter att deras öden och äventyr i Bukovina beskrivits.

Själva tematiken för boken och de exempel som lyfts fram väcker dock tankar hos läsaren, och en vilja att ta reda på mer. Läsaren får glimtar av de ofta högst olikartade reaktionerna från nutidens europeiska stater gentemot minoritetsbefolkningar, där exempelvis Frankrikes och Greklands traditionellt kärva attityd mot språkliga minoriteter lyser fram. På sätt och vis är boken ett välkommet korrektiv mot den historia som alltför ofta fortfarande är nationalstaternas historia, kanske särskilt för svenskar som fortfarande har svårt att se nyanskillnaderna mellan nationell och etnisk tillhörighet. Samtidigt följer den historia som skrivs fram av Karlsson ändå nationalismens logik. Även om det är små och ibland förtryckta minoritetsgrupper som skildras, så görs det med hjälp av de hävdvunna dramaturgiska grepp som präglat och präglar nationell historieskrivning, där folkslagen beskrivs som självklara kollektiv genom historien, med ett visst ursprung, och med ibland lätt romantiserande skildringar av deras föregivna insatser i tid och rum.

Uppsala universitet

SAMUEL EDQUIST

Pia Lundqvist, *Ett motsägelsefullt möte: Svenska missionärer och bakongo i Fristaten Kongo* (Lund: Nordic Academic Press 2018). 330 s.

Pia Lundqvists monografi behandlar Svenska Missionsförbundets Kongo-mission mellan 1881 och 1908. I boken får vi komma närmare fyra missionärer: Johan Nilsson, Mina Svensson, Ivar Jonasson och Selma Laman. Det handlar om fyra ganska okända livsöden utforskade med hjälp av bland annat deras dagböcker och brev. Porträtten över missionärerna erbjuder läsaren möjlighet att fördjupa sig i några av de sammanlagt 124 svenska missionärer som reste till Fristaten Kongo med Svenska Missionsförbundet före 1908. I mångt och mycket ter sig de fyra som ganska representativa även om Lundqvists intention inte har varit att lyfta fram "typiska" fall (s. 25). Alla utom Selma Laman dör i Kongo efter en ganska kort verksamhetsperiod; ett öde de delade med mer än två femtedelar av Missionsförbundets missionärer.

Fördelningen män och kvinnor är också representativ; sammanlagt 65 av missionsförbundets 124 Kongomissionärer var kvinnor.

Den överblick över Kongomissionen som Lundqvist ger i monografins första del kompletterar väl porträtten i den andra delen. Inte minst för att Lundqvist varvar kvantitativa sammanställningar med ytterligare refererat ur flera andra livsberättelser hämtade bland annat från de levnadsberättelser som presumtiva missionärer sände till Missionsförbundet i hopp om utlandstjänstgöring. Den utbildning som missionärerna genomgick kartläggs också noga och med uppmärksamhet riktad mot könsskillnader. Kvinnornas utbildning var i regel kortare. En av studiens styrkor är hur Lundqvist med säker hand tecknar den social- och idéhistoria som kringgärdade den frikyrkliga missionens framväxt i Sverige. För missionärernas del handlade det inte sällan om en uppväxt i relativt fattiga hem och missionshusen utgjorde en av de få mötesplatserna för unga människor som sökte sig bort från den egna stugans trångboddhet. Viktigt för att förstå det stora kvinnliga inslaget i missionen är det faktum att väckelserörelsen och frikyrkorna var den del av folkrörelserna där kvinnor hade mest inflytande. Ett centralt inslag i väckelserörelsens idéarbete är också universalismen, föreställningen om *en* mänsklighet. Den kristet definierade universalismen tillsammans med de medborgarideal som folkrörelserna i lite bredare bemärkelse erbjöd utgör en viktig utgångspunkt i Lundqvists studie. Hennes syfte är nämligen att förstå den motsägelsefulla roll som missionärerna spelade som vita i Fristaten Kongo. Å ena sidan var de privilegierade, å andra sidan kom de från enkla förhållanden men de var burna av "universalistiska ideal" (s. 13) och en "emancipatoriskt präglad folkrörelseanda" (s. 14).

Inte så överraskande kommer Lundqvist fram till att det uppstod konflikter mellan missionärernas ideal och den rasism som kom att legitimera kolonialiseringen av Afrikas befolkning. Inom Fristatens hägn kom som bekant några av högimperialismens värsta folkbrott att äga rum. Med hjälp av missionsporträtten och annan litteratur visar författaren på hur svenskarna upplevde situationen som prekär. Man var kritisk gentemot Fristatens ledning men undanhöll sig ofta från att uttala sig för att inte riskera missionens framtid. Med de bakongo som kom att omfattas av missionsansträngningarna utvecklade de svenska missionärerna en rad relationer präglade av både överordning, samarbete och ömsesidigt beroende. Utbildning, sjukvård och trosgemenskap erbjöds, men disciplinering i form av kroppssaga riktad både mot bakongobarn och vuxna förekom. De lokala lekmän som rekryterades till missionsverksamheten var central för verksamhetens framgångar, trots det ifrågasattes sällan deras underordning. Lundqvist hävdar också att lekmännen själva ofta hamnade i en ambivalent position i relation till sina by- och familjegemenskaper. Få bakongoröster kommer dock till tals i

boken, något som inte är överraskande med tanke på att det är de svenska missionärernas berättelser som utgör huvudkällan till studien. En tydligare diskussion kring vilka begränsningar källurvalet skapar saknas dock i boken. Källmaterialet tillåter dock en skarpare analys av hur de kvinnoemancipatoriska inslaget förvaltades ute på missionsfältet. Lundqvist visar tydligt att det var den traditionella ordningen som reproducerades; de kvinnliga missionärerna utförde arbeten enligt könskodade scheman. Understundom då sjukdomar och underbemanning krävde det kunde gränserna mellan kvinnligt och manligt arbete överträdas på stationerna.

Även om de slutsatser som Lundqvist drar rörande Missionsförbundets missionärer och deras relativa oförmåga att förvalta universalismen och det emancipatoriska arvet efter folkrörelserna i Kongo inte överraskar, så ger *Ett motsägelsefullt möte* en bra översikt över hur svensk missionsverksamhet kunde gå till under slutet på 1800- och början på 1900-talet. Boken har en tydlig struktur, bakgrundskapitlen är rika, missionsporträtten känsligt utmejslade, och den korta tredje delen av studien sammanfattar utgångspunkter och resultat på ett pedagogiskt sätt. Språket är enkelt och boken genomsyras på ett positivt sätt av författarens ambition att skriva för en bredare publik. Teoretiska utgångspunkter förklaras väl, inklusive mer svårtillgängliga postkoloniala termer. Därtill anknyter författaren till ett rikt forskningsläge om svensk och annan mission, folkrörelser och genushistoria, men även till nyare forskningsansatser som känslöhistoria.

Högskolan Dalarna

HANNA HODACS

Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (red.), *Demokratins drivkrafter: Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Appell 2018). 500 s.

Den nordiska demokratins ställning är paradoxal. Alla större politiska partier ansluter sig åtminstone retoriskt till den och i Sverige firar vi nu 100-årsjubileet av den allmänna rösträtten. Samtidigt står den inför hot. Nazister mobiliserar, journalistikens granskning av maktthavare riskerar att försvagas under trycket av tidningsnedläggningar och "fake news", och många upplever att det spelar allt mindre roll vilka partier vi röstar på. Det finns alltså goda skäl att föra en diskussion om demokratins innehåll, framväxt och problem. *Demokratins drivkrafter* är ett välkommet bidrag till det samtalet. Antologin är resultatet av ett svenskt-finskt forskningsprogram vars gränsö-

verskridande karaktär måste applåderas. Sverige och Finland har en lång gemensam historia men har efter 1809 gått olika vägar. Länderna lämpar sig därför, enligt redaktörerna, för en komparation med mål att belysa den roll som politisk kultur, ekonomisk utveckling och geopolitiska förhållanden har spelat i de båda staternas demokratisering. Boken publiceras samtidigt på både svenska och finska, och finns även fritt tillgänglig i digitalt format. Utmärkt!

Kapitlen rör sig från makrohistoriska perspektiv till närmast mikro- och personhistoriska. Makrohistoria dominerar bokens första hälft, där Henrik Meinander, Petri Karonen, Matti Roitto och Jari Ojala diskuterar den politiska, ekonomiska och geopolitiska utvecklingen under en tidsrymd av flera hundra år. Tankarna går närmast till Annalesskolan och rösträttsreformerna beskrivs på ett ställe som en form av "kedjereaktioner" (s. 37) på de djupgående strukturella förändringarna. Bokens andra hälft har en annan karaktär. Här får vi bland annat läsa undersökningar av de finska arbetsgivarnas strejkbrytarverksamhet (Oula Silvennoinen), journalisten Erkki Valas kamp för mänskliga rättigheter på 1930-talet (Ainur Elmgren) och debatten om skolan som ett redskap för demokratisering (Janne Holmén).

Men är demokratin ett resultat av de långa strukturella omvandlingarna eller något som uppstått genom historiska aktörers handlande i konkreta situationer? Perspektiven, som egentligen bygger på två olika historiesyner, trängs med varandra men det är onekligen det strukturella som dominerar, särskilt i bokens första hälft. Ett av flera belysande exempel är Meinanders formulering om att det tidiga 1900-talets rösträttsutvidgningar "måste förstås mot den bakgrund att ländernas ekonomier vid den här tiden expanderade kraftigt och att deras statsmakter axlade ansvaret för flera nya samhällssektorer, vilket förutsatte ökade resurser, skatteintäkter och politisk uppbackning för detta" (s. 33). Här frestas jag att invända: måste de inte också ses mot bakgrund av att tiotusentals personer demonstrerade, skrev på namnlistor, aktiverade sig i socialistiska och liberala rösträttsföreningar, höll massmöten samt gick ut på gator och torg och krävde att få rösta? Det kollektiva politiska agerandet ges föga utrymme i antologin, vilket väcker frågor. Var inte alla dessa människors kamp också en drivkraft? Kjell Östbergs kapitel om de socialdemokratiska respektive center-/agrarpartiernas utveckling är ett undantag, men handlar betecknande nog främst om hur partierna har förlorat sin folk rörelsekaraktär och belyser därmed snarast vår egen tids brist på kollektivt partipolitiskt aktörskap.

Det finns fler frågor som det vore spännande att föra en dialog med redaktörerna om, inte minst när det gäller begreppet demokrati. Det definieras aldrig entydigt och ibland rör sig författarna med olika förståelser av begreppet. I Meinanders inledning betonas vikten av ett folkvalt parlament och

"folkligt förankrade beslutsprocesser" (s. 11), alltså en form av majoritetsstyrre. Men i Eva Blombergs läsvärda kapitel om den statliga jämställdhetspolitikens framväxt i de båda länderna sägs instiftandet av jämställdhetslagar vara "ett led i samhällenas demokratisering" (s. 327). Det resonemanget bygger på att demokrati (även) ses som en uppsättning individuella rättigheter, exempelvis att slippa diskrimineras. Demokratibegreppets olika innebörder och föränderliga gränser hade nog därför kunnat problematiseras på ett sätt som nu inte riktigt sker i antologin. Det stora undantaget är Elmgren, som i ett av bokens bästa bidrag visar hur 1930-talets Finland präglades av konflikter mellan de som såg demokratin som ett styrelsekick (där yttrandefriheten kunde inskränkas för att "skydda demokratin") och de som såg demokratin som en uppsättning okränkbara rättigheter.

Och hur många kan exkluderas från *demos* (väljarna, "folket") för att en stat ska fortsätta vara demokratisk? I Finland berövades många temporärt sin rösträtt efter inbördeskriget 1918. Var Finland en demokrati då? Under flera decennier efter den "allmänna rösträttens" införande fanns det, i båda länderna, begränsningar av rösträtten exempelvis för människor som åtnjöt fattigvårdsunderstöd eller som dömts för brott. Hur många sådana begränsningar, som nämns kortfattat i några bidrag, kan en demokrati ha?

Sådana frågor måste ständigt ställas när vi diskuterar demokratin villkor, och *Demokratins drivkrafter* kan förhoppningsvis bli en utgångspunkt för fortsatta samtal om ämnet. Men i det samtalet bör, det är åtminstone min förhoppning, också de många människornas kollektiva aktörskap och organisering lyftas fram som en drivkraft. För trots att ekonomiska och geopolitiska strukturer är nog så viktiga att undersöka, så är det ytterst människor som gör demokratin: kräver den, upprättar den, försvarar den och kämpar om dess gränser och innehåll.

Lunds universitet

MARTIN ERICSSON

Henrik Arnstad, *Hatade demokrati: De inkluderande rörelsernas ideologi och historia*. (Stockholm: Norstedts 2018). 351 s.

Om Benedetto Croce anmärkte att all historia är samtidshistorisk är Henrik Arnstads bok *Hatade demokrati: De inkluderande rörelsernas ideologi och historia* ett exempel *par excellence* på hur samtiden söker bekräftelse i det förflutna. Men för att vara så starkt präglad av sin egen samtid är samtidshistorien, med sjunkande valdeltagande och skepsis gentemot demokratin, förvånansvärt frånvarande.

I sin långa historiska exposé lyckas Arnstad hedervärt med att undvika den redan upptrampade eurocentriska stigen som börjar i Aten, och visar i stället hur demokratins utvecklingsväg har gått från öst till väst. Men de cirka 40 000 åren som boken behandlar plöjs ganska raskt igenom baserat på ett mycket begränsat källmaterial, där *Nationalencyklopedin* till synes är en flitig referens för allt från triem till ryska revolutionen. Arnstad lyckas även med konststycket att referera till Hannah Arendt utan att referera till Hannah Arendt; det vill säga i stället för att grunda sig i Arendts egen text hänvisar noten till vad en annan forskare hävdar att Arendt hävdade – detta är ett återkommande förfaringssätt.

Men om vi återgår till demokratin. ”Den centrala ideologiska idén inom demokrati är *inkludering*” (s. 31), skriver Arnstad, som inte begränsar demokratin till en fråga om majoritetsstyre. Med det sagt anses val inte vara ovidkommande eftersom inkludering i demokratin förutsätter rätten att få vara medbestämmande vid beslut, att vara inkluderad. Det finns tydliga spår av Jürgen Habermas diskursiva demokrati med betoning på dialog. Men huruvida Arnstads drag att definiera demokratin som ideologi fungerar kan diskuteras, särskilt följande citat reser vissa frågetecken (s. 24):

Demokratisk ideologi – som alla politiska ideologier – strävar efter makt. Det innebär att ideologier strider mot konkurrerande ideologier; motsatta världsåskådningar bekämpar varandra. Därmed är det ingen paradox att demokrati (inkluderingens ideologi) strider mot antidemokrati (exkluderande rörelser).

I strävan efter makt och i konkurrens med andra ideologier bör vi fråga oss om den demokratiska ideologin kan – eller *ska* – gå ut i erövringskrig för att sprida demokratin till de anti-demokrater som bebor vår värld. Om svaret är ja förklarar det varför Arnstad har en tvetydig inställning till imperier och imperialism. Imperium har, som Arnstad anmärker, negativa konnotationer och ställs i ”motsats till begreppen *frihet, självständighet* och i förlängningen *demokrati*. Men stämmer det med verklighetens mångfald av imperier?” (s. 74) Svaret ges kort av den konservative historikern Simon Hornblower, som berättar hur länken mellan ”demokrati och imperialism är obekvämt men omöjlig att förneka” (s. 75). Någon närmare förklaring? Några exempel? Nej. *Case closed*. Således kan ”den vite mannens börda” närmast ses som en godhjärtad idé, där felet inte låg i imperialismen som företeelse utan snarare i att löftet om att civilisera och inkludera vildarna i demokratin inte infriades.

Komplexiteten i demokratin (idé)historia får ge vika för Arnstads för-
enklingar, särskilt i förhållande till orsakerna bakom dagens demokratiska kris liksom vad denna kris består i – här hade exempelvis de svenska de-

mokratiutredningarna, som Arnstad inte tycks känna till, kunnat bidra till analysen. Bokens inledning, med en beskrivning av hur dagens Kina hissar anti-demokratins flagga, fast förankrad i en stark ekonomisk tillväxt, och lockar kapital runt om i världen som drömmer om att inte behöva tyglas av demokratin, förbiser Arnstad i stället till fördel för en förenklad historia om antirasism vs. rasism, där rasismen ses som demokratins antites – en av dess ”centrala fiender” (s. 195) – eftersom den utgår från *exkludering* i motsats till demokratins *inkludering*. Rasismen framställs som demokratins främsta hot därför att vi alla oavsett politisk färg – utom möjligtvis brun förstås – förväntas kunna enas emot den. Således får andra möjliga förklaringar bakom demokratins kris, exempelvis (socio)ekonomiska, spela en perifer roll, och i samma strävan efter enhet rensas även radikalare element bort ur historien: Martin Luther King Jr och medborgarrättsrörelsen men inte Malcolm X och Svarta Pantrarna. Likaså koloniserar det förflutna med samtidspolitiserade anakronismer, såsom när Arnstad skriver att amerikanska antirasister under det amerikanska inbördeskriget betraktades som ”naiva godhetsapostlar”, eller när Bartolomé de las Casas framställs som historiens förste ”antirasistiske aktivist” som vann ryktbarhet.

När Arnstad i sin avslutning frågar sig vart dagens Bartolomé de las Casas finns tydliggörs bokens historiedidaktiska funktion. Dagens antirasistiska demokrater presenteras här med en släktrönika och handbok i vilken de kan finna fredliga förebilder och föregångare bland det förflutnas ”antirasistiska aktivister”. Inför hatet och hotet mot demokratin ges en teleologisk berättelse om demokratin som reduceras till en simpel saga mellan goda demokrater och onda anti-demokrater, där – som i de flesta sagor – de goda alltid segrar i slutändan. Trots det är Arnstads budskap att vi inte får bli för bekväma med demokratin, att den faktiskt måste försvaras. Och frågan om demokratin och dess framtid är i allra högsta grad relevant, men den förtjänar ett bättre (för)svar.

Mittuniversitetet, Sundsvall

CHRISTIAN GERDOV

Martin Dackling, *Istället för äktenskap: Att driva jordbruk tillsammans med syskon i 1900-talets Sverige* (Lund: Nordic Academic Press 2018). 264 s.

I Colin Nutleys filmer om Änglagård möter vi de ogifta bröderna Gottfrid och Ivar som bor och driver ett jordbruk tillsammans. De är visserligen upp-diktade rollfigurer, men de uppfattas som trovärdiga. Det finns många exempel på dokumentationer från 1900-talet om syskon som bor tillsammans,

driver jordbruk ihop och delar sina liv med varandra. Hur det kunde bli så är vad Martin Dackling undersöker i sin bok *Istället för äktenskap*. Det finns många frågor att ställa omkring detta fenomen som hittills inte har varit i fokus utan bara kunnat konstateras i ett antal studier. Till saken hör också att mycket av 1900-talets agrarhistoria återstår att skriva. Martin Dackling fyller således en bit av 1900-talets historia om den svenska landsbygden.

Den förändring av reglerna kring arv och egendomsöverföring som genomfördes 1857 innebar att arvingar via sin laglott kunde tilldelas jord, och när sedan bordsrätten avskaffades 1863 gavs ännu mer frihet till arvingar att fördela jorden mellan sig. I kombination med lågkonjunktur innebar förändringen av ärvdabalken att antalet jordbruk, där delägarna även efter bodelning fortsatte driva gården tillsammans, ökade i slutet av 1800-talet. Många upplevde möjligheten att stycka jordbruk som ett hot mot den svenske hemmansägaren. Förutom ekonomiska faktorer påverkade även en gryende nationalism och en tilltagande såväl emigration som en begynnande avfolkning av landsbygden de åtgärder som vidtogs från statens sida, åtgärder som syftade till att upprätthålla bondeklassen och som under lång tid definierade idealet med familjejordbruk. Följden blev ett värnande om en nationalistisk idyll, om en stark och handlingskraftig bondeklass som även måste kunna sikta framåt mot ett bärkraftigt och effektivt producerande jordbruk. Här uppstod konflikter omkring intresse, tolkning och genomförande. Dackling skildrar denna process utifrån den jordbrukspolitik som fördes, som inte förrän sent på 1900-talet lyfte blicken från idyll till realitet.

För att få en uppfattning om syskonjordbrukens utbredning och utformning genomför Dackling en omfattande sockenundersökning med hjälp av de enkäter och utredningsmaterial som finns att tillgå från de undersökningar som gjordes under 1900-talets första hälft. Men Dackling identifierar även sambrukande och samägande syskon i husförhörslängder, församlingsböcker och mantalslängder från de valda områdena. Det är ett omfattande arbete där Dackling noggrant och metodiskt försöker besvara frågor var syskonjordbruken fanns, antalet syskon, gårdarnas storlek med mera. Sakta framträder en bild av ett fenomen som kan tidfästas till perioden 1870–1990 med en toppnotering kring 1930 då cirka 6% av alla hemman var syskonjordbruk. De varierade i storlek och moderniseringsgrad liksom antalet syskon. Dock var det vanligast med två syskon, men betydligt fler kunde bo tillsammans och det kunde även förekomma att något av syskonen var gift.

En viktig princip som försökte upprätthållas i syskonjordbruken var genusarbetsdelningen, en struktur som kunnat konstateras vara lättare att bryta av kvinnor än av män. Av de studerade syskonjordbruken var den vanligaste sammansättningen syskon av båda könen, och på dessa enheter var förekomsten av gifta par låg. Förekomsten av äktenskap bland syskon-

jordbruk med syskon av samma kön var lägre bland systrar än bland bröder.

Hur resonerade syskonen som stannade kvar för att driva jordbruket tillsammans? Med insikt om att han är 20 år för sen lyckas Dackling genom annonsering få tag på 20 personer som intervjuas. Ingen av dem har drivit syskonjordbruk men de har alla varit i nära kontakt med personer som gjort det. Ett mönster framträder där ställningen som husmor är central. Det ges exempel på att både en kvarboende moder eller en syster som fungerade som husmor kände sin position hotad av att en annan kvinna kom in i hushållet genom att gifta sig med en av bröderna. Då det traditionella mönstret var att en son stannade och en dotter flyttade vid giftermål betraktades inte en ingift svåger som ett hot på samma sätt.

Dackling för avslutningsvis fram fem delförklaringar till förekomsten av syskonjordbruk. Den nya lagstiftningen kring jordägande och arv som möjliggjorde samägande blev ett alternativ för att kunna fortsätta med jordbruket. En ekonomisk förklaring finns också i stigande jordpriser som påfrestade gårdens ekonomi vid inlösen av arvingar. Även tillgången till billig arbetskraft hade betydelse. Fördröjda generationsväxlingar ihop med demografiska förändringar påverkade att landsbygdens befolkning åldrades. Den sista förklaringen är kulturell och pekar på en social slutenhet bland bönderna som inte längre släppte in personer med annan bakgrund, som förekommit tidigare. En liknande företeelse har Ingvar Elmroth beskrivit bland adeln 1600–1900.

Det är en välskriven, väl strukturerad och nödvändig bok som Dackling bidragit med och ökat vår kunskap. Men det finns fler frågor omkring förändringarna i det svenska agrara samhället som väntar på att besvaras.

Linnéuniversitetet, Växjö

ULLA ROSÉN

Jyri Backman, *Ishockeyns amerikanisering: En studie av svensk och finsk elitishockey* (Malmö universitet 2018). 414 s.

Denna avhandling i idrottsvetenskap vid Malmö universitet är mycket intressant och kunskapsgivande med sitt modernhistoriska perspektiv och sina organisatoriska, juridiska och ekonomiska perspektiv samt där även makten tas upp, men inte teoretiskt. Dessa ämnesperspektiv har författaren tidigare studerat på flera universitet. Avhandlingen är klart innehållsrik och innehåller en redovisning och analys av manlig svensk och finsk ishockeys påverkan av och förhållande till ishockeyn i USA och den stora historiska professionella serien NHL (National Hockey League), som förstås också

har och haft en sportslig spelmässig kanadensisk påverkan. Även den ryska internationella proffsserien KHL (Kontinental Hockey League) tas också med i studien eftersom den har samma upplägg som NHL och där numera ett stort finskt lag är med.

Syftet med avhandlingen är att genomföra detta och då framför allt från 1970-talet. Svenska SHL (Svenska Hockeyligan) startade 1975 och första elitserien 1935 och då bara med åtta lag från 1943. Finska SM-ligan gjorde samma sak som NHL. Professionalismen blev allt viktigare i både Sverige och Finland på 1970-talet och år 2000 införde SM den kontroversiella NHL-regeln med icke upp och nedflyttning från och till den lägre serien. Denna regel har även KHL, men inte svenska SHL. Detta är en viktig och kontroversiell regel som reds ut i avhandlingen.

I syftet ingår inte att avgöra i sportsligt hänseende vilken av dessa regler och modeller som varit mest framgångsrika, utan studien fokuserar med avsikt på historiska val, kulturell påverkan och centrala aktörers betydelse för utvecklingen av herrelitishockeyn i främst Sverige och Finland. Syftet är alltså att belysa, analysera och förklara riktningar, trögheter och trender i ländernas moderniserings- och amerikaniseringsprocess. NHL:s betydelse har varit stor med tanke på professionaliseringen, klubbarnas aktieäggande och serieregler, men även med tanke på termerna som används: *offside*, *powerplay*, *boxplay* och *icing* med flera. Just detta tas inte upp.

Tre viktiga frågeställningar används: Hur och varför har SHL och SM utvecklats som de gjort avseende organisering, ekonomi och juridik? I vilken utsträckning har den amerikanska Major League-modellen respektive europeiska sportmodellen påverkat svensk och finsk elitishockeyns moderniseringsprocess? Hur kan likheter och skillnader i den svenska och finska elitishockeyns inställning till KHL förstås?

Vad bygger han då på? Jo, det är naturligtvis organisationernas beslut och en stor mängd litteratur, men också intervjuer, samtal, filmer, TV-mediearkiv, tidningar och tidskrifter samt websidor. Han behärskar flera språk som gäller här, även ryska.

Tidigare har det bara funnits en avhandling om svensk ishockey och det är Tobias Starks stora studie *Folkhemmet på is* som gäller svensk ishockeyhistoria 1920–1972. Ishockeyn har varit ledande när det gäller kommersialism och spelarna var först med kollektivavtal inom idrotten. Det lärde de sig från NHL. Spelarkontrakt kom till och EU:s Bosmandom fick även betydelse.

Vilka är då Jyri Backmans viktigaste resultat genom sina perspektiv? Mycket har redan framgått som att amerikaniseringen har varit mycket viktig med kommersialisering och professionalisering. Detta slog igenom i såväl Sverige som i grannlandet Finland. NHL kom sedan att utmanas av KHL med samma upplägg, men som fick med klubbar från många länder

som Finland, Kina, Lettland, Slovakien, Vitryssland, Kroatien, Tjeckien och Ukraina. NHL och KHL innebar som nämnts att lag inte kunde bli nedflyttade eller uppflyttade från en lägre serie. Detta var svenska förbundet tydligt emot och Backmans slutsats är att svensk idrott hade sitt ursprung i en folkrörelse och sedan med en demokratisk upplagd organisation med Riksidrottsförbundet högst upp besluts- och maktmässigt. Organisationerna var emot att serier skulle vara fastlåsta. I Finland fanns inte denna demokratiska makt, historik och erfarenheter i och med att man hade haft inbördeskrig och varit med i krig. Kommersialiseringen var en helt annan sak. Därför kunde Helsingforsklubben Jokerit gå med i KHL. Aktiebolag i hockeyklubbarna var helt i sin ordning även i Sverige, men de fick inte vara helt avgörande utan en 51-procentsregel gällde för klubben. Intäkterna från TV-sändningarna var viktiga i båda länderna och dessa intäkter steg sedan ännu mer i Sverige. Kort sagt: likheterna för hockeyklubbarna i Sverige och Finland var mycket stora under årens lopp när det gällde den amerikanska påverkan kommersiellt och professionellt, men svenskarna accepterade inte att ligor skulle vara stängda som i NHL och KHL, vilket finnarna gick med på. Svenska lag har även tackat nej till KHL-medverkan.

Jyri Backmans avhandling är mycket omfattande och innehållsrik och bör användas för att förstå och lära sig hur betydelsefull den amerikanska ishockeyns kommersialisering och professionalisering har varit för idrotten i Sverige och Finland, där ishockeyn har haft och har stor betydelse.

Stockholm

BILL SUND